

УДК 821.16:801.6:003.349

НОВІ АКРОСТИШНІ ПІДПИСИ СВЯТИХ КИРИЛА І МЕФОДІЯ

Веселін ПАНАЙОТОВ

*Шуменський університет єпископа Константина Преславського
вул. Університетська, 115, Шумен 9700, Болгарія
Кафедра слов'янської філології*

У статті зроблена спроба прочитати підпис у вигляді акровірша у **Написанні** **в прав'їи в'єр'ї** – останньому творі Константина-Кирила Філософа. Цей підпис містить ім'я Кирила, а можливо, й ім'я Мефодія. Кирил використовував засіб акровірша; можливо, телевірша. Частина, що її містить в **Написанні** **в прав'їи в'єр'ї**, є графічно відділеною від цілого тексту.

Щодо змін у тексті **Написання в прав'їи в'єр'ї** зроблене припущення, що цей твір має декілька редакцій, перші здійснені ще в епоху Кирила і Мефодія, й текст XIV ст. зазнав впливу усіх редакцій.

Ключові слова: слов'янознавство, Кирило, Мефодій, акровірш, телевірш, **Написання в прав'їи в'єр'ї**.

Після відкриття першого гімнографічного твору, написаного Константином Філософом¹, питання про його підписані твори стає особливо актуальним. Насамперед, йдеться про тексти, які медієвістика з недостатньо, принаймні, на мій погляд, переконливими доказами відносить до творчості іншого Константина – Преславського єпископа. Частина заперечень викладена у вступній частині моєї праці про св. Мефодія². Другий аспект цієї проблеми пов'язаний з текстами, що можуть бути віднесені до справи слов'янського апостола, тобто, питання пов'язане з відкриттям нових творів Кирила.

Дана стаття присвячена ще одному давньому тексту, який славісти безапеляційно відносять до творчості слов'янського першоапостола – **Написання в прав'їи в'єр'ї**. Його перший список датується 1348 р. у XVI ст., (ГИМ, Барс. №1498³). Велика історична дистанція у п'ять–сім століть відділяє обидва списки від першоджерела. Це

¹ *Панайотов В.* Акростишният венец на Константин-Кирил Философ // Любословие. Т.5. 2003.

² *Панайотов В.* Свети Методий като поет (у друк).

³ *Барсов С.В.* Написание о правой вере Константина Философа, славянского первоучителя // Чтения в Обществе истории и древности российских при Московском университете. Т.1. Москва, 1885. С.7–11.

потребує від дослідника особливої уваги щодо того, наскільки зберігся первинний вигляд тексту.

Об'єкт дослідження уданій статті – список XIV ст., що закінчується графічно відокремленою частиною. Вона, нібито, додана до попереднього тексту навмисно, але, без сумніву, належить Константину-Кирилу, причому після прийняття монашого імені Кирил. Це доводиться наявністю у ній акростиха, який частково зберігся й у списку Лаврентія.

Імовірний варіант такий: **Кирила и Меѡдѣик** (або можливі графічні модифікації, які, все ж, насамперед стосуються імені Мефодія). Але, як уже неодноразово зазначалося, навіть цей короткий текст не може бути прочитаний однозначно. Тому необхідно вказати іншу можливу інтерпретацію, яку пропонує список: у першій частині залишається ім'я Кирил, але в другій частині замість

запропонованого імені Мефодія, можна прочитати і наступний текст – **и̇ти в ди̇е**. Таке прочитання певною мірою спотворює первісний зміст, але його не можна вважати абсолютно неможливим. Через недостатню кількість фактів ця гіпотеза ще не може бути належним чином обгрунтованою, тому у статті увага приділена першому прочитанню **Кирила и Методик**.

Передовсім, вражає те, що кількість синтаксичних одиниць у фрагменті збігається з кількістю літер в обох іменах у запропонованому вище прочитанні. Тільки після **Р** спостерігаються дуже маленькі за розміром одиниці, що свідчить про те, що вони, зaledве, чи були так сегментовані в більш ранніх списках тексту (протографа). Тому можна припускати, що в фрагментах від: **и̇ безъ всего примышенїа• такожѣ и̇ ст̇хъ аг̇глъ• и̇ ст̇хъ и̇ славныхъ ап̇лъ и̇ м̇нкъ• до и̇ инѣхъ всѣхъ ст̇хъ оугождьшихъ емоу ѿ вѣка•** присутні дві (максимум три) синтаксичні одиниці, тобто, дві або три літери в імені Кирила, залежно від того, писалося воно з двома або з одним **Л**: **Кирил(л)а и Методик**.

Ця частина виглядає деформованою, оскільки тут не вистачає початкових літер **Л**. Як би не виглядав вказаний фрагмент, він входить до складу імені, продовжуючи групу **КИРИ** та закінчуючись до **ІА**. Розширений варіант (з двома **ЛЛ** цієї частини) я уявляю таким чином:

К – **Къ сѣмь чьтѣ чьстныѣ иконы и пр̇тыа и пр̇тыа вл̇чцѣ нашеа•**

И – **истинныа помощницѣ нашеа и прсно двѣ бѣѣ Марїа•**

Р – **рождьшѣа по плъти г̇а Іс̇ Х̇а б̇а нашего безъ сѣмене и неизреч̇нно•**

И – **и̇ безъ всего примышенїа• такожѣ и̇ ст̇хъ аг̇глъ•**

л? – **и̇ ст̇хъ и̇ славныхъ ап̇лъ и̇ м̇нкъ•**

л? – и инѣхъ всѣхъ стѣхъ оугождьшихъ емоу ѿ вѣка^А

ІА – іако же и Никейскыи стѣи и великыи съборъ бл҃говѣрно и б҃гоугодно прѣда^С.

Якщо припустити, що Константин використовував два варіанти візантійської акровіршової традиції (акровірш і телевірш), то побачимо, що його ім'я повністю написано у межах перших чотирьох рядків:

К – Къ

И – истинныа

Р – рождышѧ

И – и • аг҃лъ.

Тобто, четвертий рядок містить обидві форми – акростих та телестих, чітко утворюючи ім'я **КИРИЛЪ**. У цьому випадку проблемним залишається прочитання наступних рядків, які будуть мати смисл за умови, що сполучник **И** на початку наступної синтаксичної одиниці був доданий пізніше (доволі відомий механізм у літературі середніх віків). Це припущення не спотворює змісту тексту і не суперечить синтаксису. Наступна частина акростиха в цьому випадку буде виглядати так:

С – (и) стѣхъ и славныхъ ап҃лъ и м҃чнкъ.

И – и инѣхъ всѣхъ стѣхъ оугождьшихъ емоу ѿ вѣка.

ІА – іако же и Никейскыи стѣи и великыи съборъ бл҃говѣрно и б҃гоугодно прѣда^С.

Важливе значення має останнє слово синтаксичної одиниці чи навіть останнє висловлювання прѣда^С (або бл҃говѣрно и б҃гоугодно прѣда^С). Звідси, незалежно від того, який фрагмент з кінця рядка ми візьмемо: да^С – тільки останнє слово – прѣда^С чи тільки останнє висловлювання – бл҃говѣрно и б҃гоугодно прѣда^С, – він може бути прочитаний як логічна частина акростиха: **КИРИЛЪ СИА прѣда^С**.

Не виникають проблеми і з сполучником, що відповідає запропонованому прочитанню:

И – и прочии бл҃говѣрніи и вселенстїи събори оутвърдишѧ.

Іншою є ситуація з імовірним іменем Мефодія. Чотири з семи літер імені не збігаються з початковими літерами синтаксичних одиниць, хоча деякі з них можна легко відновити на основі тексту (чітко збереглося тільки **ДНЄ**). Ці невідповідності

* Можливо, ці дві синтаксичні цілості становлять одне ціле, про що свідчить і обсяг інших цілостей (порівн. вище наведений приклад з буквою **И**). Ця цілісність могла починатися словом **ликъ**, що відповідає змісту фрагмента.

можна пояснити двома способами: зміною порядку слів в одиницях та пропуском (додаванням) першого слова.

До першого механізму належить текст, який повинен був відповідати **Ф**: **въ сен бо естъ сп̄сєнне и оупованне и сиѡ прѣдаєвѣ своимь оученикѡм** – можливо, початкове слово було **оупованне** чи **оученикѡм**, що залежить від акценту в цьому фрагменті. Наприклад, якщо він адресований, передусім, учням, це мало б приблизно такий вигляд: **Оученикѡм своимь сиѡ прѣдаєвѣ въ сен бо естъ сп̄сєнне и оупованне** або **Оупованне и сп̄сєнне въ сен бо естъ оученикѡм своимь сиѡ прѣдаєвѣ**, якщо смисловий акцент на “благо”, яке отримують учні.

До другого механізму (пропуск/додавання першого слова) можна віднести синтаксичні одиниці, які відповідають буквам **М**, **Є**, **Ї**. У першому випадку можливий пропуск займенника, який відповідає збереженій дієслівній формі, наприклад, **Мы**, оскільки в протилежному випадку в нині збереженому тексті з’являються певні невідповідності. Приблизний такий варіант: **(Мы) такожде и чьстныѡ ихъ памяти творацѣ**. Початкове **И/Є** у двох інших випадках може бути пов’язане з використанням **и/ниже** на початку синтаксичної одиниці, наприклад: **(Иже) сице азъ своѡ вѣрѡ исповѣдаѡ**. Подібним чином виглядає і передостанній фрагмент тексту. Але там могло з’явитися початкове **к** (залежно від того, чи були об’єднані дві останні синтаксичні одиниці).

Ці припущення пояснюють більшість невідповідностей між гіпотетичним акростихом й збереженим донині текстом. Однак неможливо пояснити, як виглядали обидві синтаксичні одиниці з початковим **Л** (якщо припустити, що телестих не був використаний) в імені **Кирила** і початковим **Ф** (в імені **Мефодіє**). Найімовірніше, в другому випадку це буква **Т**, яка на початку слова пишеться тільки в словах грецького походження (зазвичай, у власних назвах), а така власна назва не могла бути включена в даний текст. Найбільш вірогідно, що на початку синтаксичного фрагменту стояла займенникова форма (наприклад, вказівний займенник). Потрібно зважити на ще один факт: у слов’янському акростисі IX–X ст. ім’я Мефодій писалося з **Т**: наприклад: **Ко(у)рила Философа и блажена Методиа пою** (служба, відкрита О.Горським)⁴; **Добра ѡ Мїтодна та пже Кѡнсѡантин** (служба про Мефодія⁵). Відповідно, близько двох третин акростиха можна вважати

⁴ Горский А. О древних канонах святым Кириллу и Мефодию // Кирилло-Мефодиевский сборник. Москва, 1865. С.271, 285–296.

збереженими; одна п'ята може бути відновлена з певною імовірністю, і тільки одна восьма відновлена бути не може.

Тут доцільно розбити текст⁶ на фрагменти, на які він синтаксично поділений у рукописі, для більшої ясності кожен фрагмент буде написаний з великої літери. Перед кожною цілісністю поставлена літера імовірного акростиха, відповідно до першого прочитання:

К – Къ сѣмь чѣтѣ чѣстныѣ иконы и прѣтѣи и прѣтѣи влѣчѣи нашеѣ.

И – истинныѣ помощниѣи нашеѣ и прсно двѣ бѣцѣи Марїѣ.

Р – рождышѣи по плѣти гѣ Іс Хѣ бѣа нашеѣ без сѣмене и неизрѣчно.

И – и безъ всего примышленїѣ. такожѣ и сѣтѣи аггѣи.

Л – и сѣтѣи и славныхъ апгѣи и мѣнкѣ. и ииѣхъ всѣхъ сѣтѣи оу҃гождышихъ емоу ѿ вѣка.

Ю – іако же и Никѣйскыи сѣи и великыи съборѣи бл҃говѣрно и б҃гоугодно прѣдаѣи.

И – и прочыи бл҃говѣрнїи и всѣленстїи събори оутвѣрдишѣи.

М – (Мы) такожде и чѣстныѣи ихъ памѣти творащеѣ.

Є – (иже) сице азъ своѣи вѣрѣи исповѣдаѣи.

Т – (Тѣ)и сѣи приснымъ моимъ братомъ Мефодїемъ и поспѣшникомъ въ бѣжїи слоужѣѣи.

О – въ сен бо естѣи спсѣние и оупование и сиѣи прѣдаѣѣи своимъ оученикомъ. (Оученикомъ сиѣи прѣдаѣѣи своимъ. въ сен бо естѣи спсѣние и оупование.)

Д – да сице вѣроужще спсѣятъ сѣи и въ страшныи днѣи сѣдныи пакы прѣдати ѣи намаѣи.

И – истиннѣи неизмѣннѣи съврѣшенѣи ѿ деснѣи странѣи ставышеѣи.

(ї) – прѣи І҃҃ Хомъ гѣи истиннымъ б҃гомъ нашимъ.

Є – емоу же слава въ всѣи вѣкы, аминѣи ; –

⁵ Иванов Й. Български старини из Македония. София, 1931 (репр. изд. 1970). С.302–305. За реалността на това четене на акростиха говори химографската практика на Климент - срв. Панайотов В. Акростихните подписи на св. Климент Охридски (у друци).

⁶ Срезневский И.И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. 2. Санкт-Петербург. 1867, № XXXVI. С.52. В това издание са допуснати някои грешки, които поправям.

Або (друге прочитання) так:

К – Къ симь чьтѣж чьстныѣ иконы и прѣчѣтыѣ и прѣчѣтыѣ влѣчѣж нашеѣ.

И – истинныѣ помощниѣж нашеѣ и прсно двѣ бѣцѣ Марїѣ.

Р – рождѣшѣж по плѣти гѣ Іс Хѣ бѣ нашего без сѣмене и неизрѣчно.

И-ЛЪ – и безъ всего примышленїѣ. такожѣ и сѣтѣхъ аггѣлъ.

С – (и) сѣтѣхъ и славныхъ апѣлъ и мѣнкѣ.

И – и инѣхъ всѣхъ сѣтѣхъ оугождѣшихъ емоу ѿ вѣка.

ІА – іако же и Никейскыи сѣтыи и великыи съборѣ блѣговѣрно и бѣгоугодно прѣдаѣ прѣдаѣ.

И – и прочии блѣговѣрнїи и вселенстїи събори оутвѣрдишѣ.

М – (Мы) такожде и чьстныѣ ихъ памяти твораще.

Є – (иже) сице азъ своѣ вѣрѣ исповѣдаѣ.

Т – (Тѣ)и съ приснымъ моимъ братомъ Мѣѣодїемъ и поспѣшникомъ въ бѣжїи слоужѣѣ.

О – Оученикомъ сиѣ прѣдаѣѣ свонимъ. въ сен бо єсть спѣсєнїє и оупованїє.

Д – да сице вѣроужїє спѣсѣтъ сѣ и въ страшныи днѣ сѣдныи пакы прѣдадѣтѣ жъ нама.

И – истиннѣ неизмѣннѣ съврѣшенѣж ѡ деснѣж странѣ ставѣше.

(ї) – прѣчѣ Іс Хомъ гѣмъ истиннымъ бѣгомъ нашимъ.

Є – емоу же слава въ всѣ вѣкы, аминѣ ; –

Припущєннѣ про існуючий акростиѣхъ потребує певнихъ уточнєнѣ. Менї здаєтѣся, що текст доцїльно подїлити на двѣ частини, що вїдрїзняютьсѣ за рївнемъ збереженостї й за змїстомъ. Перша закінчуєтѣся згадкою про Нїкейскїи соборъ й вїдповїдає акростиѣхамъ **КИРИЛЪ СИА прѣдаѣ**, а друга – вїд імовїрного сполучника **И** – до кїнця.

Важливо встановити, про який з двохъ Нїкейскїихъ соборівъ їдетѣся. Оскїльки **Написаннє ѡ правѣи вѣрѣ** традиційно їнтерпретуєтѣся якъ символъ вїри, то це питаннѣ видаєтѣся неправомїрнимъ – христїянскїи символъ вїри прийнятїи на Першому вселєнському соборї в Нїкеї в 325 р. Однакъ це, в основному, стосуєтѣся першої (головної) частини твору Кирила. У тїй частинї, яка диферєнційована графїчно й є предметомъ даного аналізу, очевидно, цитуєтѣся другий Нїкейскїи соборъ (Сьомий

вселенський собор 786–787 рр.), оскільки в цій частині йдеться про ікони і їх шанування, а саме це було основним питання Сьомого собору. Ця проблема характерна і для діяльності Константина-Кирила. В його житті повідомляється про його диспут з останнім патріархом-іконоборцем – Іоаном VII Граматиком. Чому тоді

ця тема міститься не в основній частині **Написання в правѣн вѣрѣ**, а в додатковій (можна навіть сказати, маргінальній) частині? Як відповідь можемо припустити, що цей догматичний твір був написаний для папи, і, відповідно, питання про шанування ікон не було актуальним для адресата. Більше того, акцент на іконоборстві пов'язав би автора з проблемами, важливими для Візантії (але не для латинської церкви), а цього Константин Філософ не хотів допустити з чисто дипломатичних міркувань. Відповідно фрагмент, в якому цитується Сьомий собор,

був приєднаний до **Написання в правѣн вѣрѣ** після представлення тексту папі і незадовго до смерті Кирила, який уже почав осмислювати цей твір як свій духовний заповіт. У цьому заповіті він не міг оминати утвердження шанування ікон не тільки як автобіографічний факт, а й як свідчення своєї правовірності. З цієї точки зору можна говорити про дві редакції тексту, зроблені Кирилом: перша – без частини про шанування ікон і за підписом Константина-Кирила і друга (передсмертна редакція) – з

цією частиною. Про те, що ця частина була додана до тексту, свідчить і її початок: **Къ симь**, тобто, “до всього цього” (додаю?).

Якщо ж взяти до уваги факт, що в кінці тексту цитується останній вселенський собор, отримуємо певне протиріччя. Адже говориться, що рішення Нікейського собору підтверджені: **прочни бл̄говѣрнїи и в̄сселенстїи събори**. Виходить, що шанування ікон було підтверджено декілька разів після того (тобто, після 787 р.) іншими вселенськими соборами, що не може бути прийняте як достовірна інформація, принаймні, до 869 (885) р.

Напруга між двома частина даного тексту (перша до **прочни бл̄говѣрнїи и в̄сселенстїи събори**, а друга – після цього фрагменту) наводить на думку, що друга частина, імовірно, була додана ще пізніше (перед смертю Мефодія(?)). Цей висновок є логічним і з точки зору етики середніх віків. Навряд чи можна було допустити, щоб ім'я Мефодія і окремо вказана його “божия служба” мали місце до чи відразу після смерті Кирила. Вираз **сиж прѣдаевѣ своимь оученикомъ да сице вѣроующе сп̄сѣт са и вѣ страшнии днь сѣднии пакы прѣдадуть ж нама** свідчить, що йдеться про спільний заповіт братів, який, зрозуміло, міг бути написаний тільки після смерті Мефодія, адже ця частина тексту, зазедве, чи була створена раніше.

Результати нововідкритого акростиха Кирила і Мефодія можна підсумувати в декількох пунктах:

- 1). Заклучна частина твору Кирила **Написання в правѣн вѣрѣ** містить акростих з іменем Кирила, а можливо, і з іменем Мефодія;
- 2). це останній акростиховий твір Константина-Кирила Філософа;
- 3). можливо, в ньому були використані різні системи: акростих, телестих, ініціальний і лексичний акростих;

- 4). доволі впевнено його можна датувати періодом від 867 (посідання папського престолу Адріаном II) і до 869 р. (рік смерті Кирила Філософа). Отже, маємо рідкісний випадок – майже точне датування акростиха.
- 5). текст, зафіксований у Лаврентієвому збірнику, мав кілька змін, які свідчать про не менше, ніж три редакції.

NEW ACROSTIC SIGNATURES OF SAINTS CYRIL AND METHODIUS

Veselin PANAYOTOV

*University of the "Bishop Konstantyn Preslavs'kyi" in Shumen
115, University str., Shumen, 9700, Bulgaria
The Chair of Slavonic Philology*

The attempt to read a signature in the form of the acrostic in **Написанне ѡ правѣн вѣрѣ** – the last work of philosopher Konstantyn-Cyril – is the done in this article. This signature contains the name of Cyril, and maybe the name of Methodius. Cyril used the acrostic; possibly, telestic. Part, that **Написанне ѡ правѣн вѣрѣ** contains, is graphically dissociated from a whole text.

As to the changes in a text the **Написанне ѡ правѣн вѣрѣ** supposition is done, that this work has a few editions, first carried out as early as epoch of Cyril and Methodius and text of the XIV century was changed.

Key words: slavonic philology, Cyril, Methodius, acrostic, telestic, **Написанне ѡ правѣн вѣрѣ**.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2005
Прийнята до друку 17.06.2005